

Ce înseamnă a gândi altfel

In Honorem Ștefan Afloroaei 70

Volum coordonat de
Petru Bejan, Corneliu Bîlbă, George Bondor

E I K O N

București, 2022

Cuprins

Cuvânt înainte.....	9
Hermeneutica și sensul vieții.....	11
Un alt fel de a face filosofie.....	13
Petru Bejan	
Un filosof, dar și un înțelept: Ștefan Afloroaei	27
Sorin Alexandrescu	
O hermeneutică a vieții bine simțite	49
Aurel Codoban	
Despre întrebarea privind sensul sau simțul vieții.....	55
Ciprian Jeler	
Simțul vieții și dimensiunea profunzimii.....	62
Ștefan Vianu	
<i>Mundus est fabula</i> . Despre viață și sensurile sale	73
Florin Crîșmăreanu	
Strategii, tonuri și articulări ale exercițiului speculativ la Ștefan Afloroaei. De la „ipostazele rațiunii negative” la „fabula existențială”	81
Codrin Dinu Vasiliu	
Despre sens. Și despre sensul vieții	90
Vasile Cătălin Bobb	
Tensiuni hermeneutice. Despre sensul vieții și al filosofiei	96
George Bondor	

Dispoziții metafizice	107
Moduri ale metafizicii pentru omul lumii de față.....	109
Horia Vicențiu Pătrașcu	
Privind din locul celui străin	131
Teodora Manea	
Despre timpul răstimpului	142
Virgil Ciomoș	
Șarada celuiilalt. File dintr-o comédie moldovenească.....	152
Liviu Costin	
Repetarea ca dispoziție metafizică și ocazie de prietenie.....	178
Ionuț-Alexandru Bârliba	
Verde auriu cu irizații de gri. Transformări ale intenționalității celui care stă de veghe	184
Sergiu Sava	
Intersecții culturale. Între Est și Vest.....	195
Fenomenologie a intervalului și simptomatologie. Ștefan Afloroaei și epistema răsăriteană	197
Corneliu Bîlbă	
Elaborări teoretice și reflecții: filosofi și gânditori	216
Mircea Flonta	
Identitate, destin și disforie estetică la sfârșit de secol.....	235
Radu Neculau	
Spațialitatea gândirii. O geoarheologie hermeneutică a estului european	241
Gabriel Cercel	
Geografii identitare și întâlniri cu sens.....	251
Cristina Gavriliuță	

Cum este posibilă lectura lui Wittgenstein în estul Europei Gerard Stan	264
Filosoful Berdiaev, creștinul Nikolai. Geneza unei metafizici eshatologice	275
Constantin Sturzu	
Ștefan Afloroaei și repetabila probă a stihilor de stepă.....	287
Nicu Gavriluță	
Lecturi încrucișate. Artă, literatură, istorie, teologie	293
Explorând paradoxul frumuseții: despre un alt chip al metafizicii la Ștefan Afloroaei.....	295
Dan Eugen Rațiu	
Câtă filosofie există în literatură?.....	305
Bogdan Crețu	
Filosofi și istorici: confruntări și dialog (un tur de orizont)	310
Ștefan Lemny	
Condiția umană între bine și rău. Comentarii la <i>Geneză 3</i> într-un context pandemic	330
Wilhelm Dancă	
Relația dintre discursul teologic și discursul filozofic în epoca modernă.....	345
Gheorghe Popa	
Pariuri exegetice	357
Aristotel despre <i>Philia</i> (prietenia-iubire).....	359
Mircea Dumitru	
Experiențe îmbinate în structura prejudecății. Judicativ și nonjudicativ	369
Viorel Cernica	
Rațiunea „orientată”: o reconstrucție fenomenologică	383
Ion Copoeru	

Imagine și cuvânt: note în marginea lui Magritte.....	392
Cristian Ciocan	
Ștefan Afloroaei și lectura lui Descartes. <i>Deosebita atenție</i>	413
Cristian Moisuc	
O zi din viața unui speculator	429
Anton Adămuț	
Limbaj și hermeneutică în concepția lui R.G. Collingwood despre istorie.....	439
Cristinel Munteanu	
Istorii personale.....	449
Locul hermeneutic al filosofului	451
Daniel Mazilu	
Comunicatorul, între hermeneutică și ideologie.....	463
Arthur Suci	
Ștefan Afloroaei – profesorul care m-a învățat să mă regăsesc	472
Vasile Ernu	
Interviu.....	475
„Cine nu poate dialoga cu sine nu poate dialoga nici cu semenii săi”	477
Interviu cu Ștefan Afloroaei realizat de George Bondor	
Bibliografie – Ștefan Afloroaei.....	487
realizată de Ioan Ciprian Bursuc	

Un alt fel de a face filosofie...

Petru Bejan¹

1. *Deconstrucții și resemnificări speculative.* Deși distribuite în cuprinsul mai multor cărți, unele publicate după 1990, altele apărute recent, motivele filosofice abordate de profesorul Ștefan Afloroaei au deopotrivă constanță, coerență și continuitate. În fața imensului repertoriu doxografic etalat, cititorul critic sau eventualul exeget ar putea fi descumpănit; natura problematicii, suplețea argumentării, densitatea și diversitatea informațiilor, prospețimea limbajului folosit suscită interesul și invită la o lectură de profunzime. În fapt, autorul activează alt mod de a face filosofie, atât în privința conținutului speculativ, cât și a formei cu care își îmbracă ideile. Găsești în cărțile sale o voluptate a „deconstrucțiilor” și revizuirilor rar întâlnită. Sunt vizate îndeosebi „locurile comune”, ideile și teoriile acceptate inertial, tezele aparent de necontestat.

Ștefan Afloroaei ia distanță cu premeditare față de filosofia canonică, de școală, pretins „științifică”, riguroasă și sentențioasă. „Spiritul” filosofiei s-a alterat în timp din cauza propriilor inadecvări și excese, inclusiv prin afișarea zgomotoasă a pretenției soteriologice, potrivit căreia „filosofia poate salva lumea”. „Prin însăși natura ei, filosofia înseamnă o lipsă de măsură, ea înseamnă a gândi împotriva modului obișnuit de gândire, a înainta pur și simplu împotriva curentului. Filosofia, când într-adevăr nu se deține cu totul de ceea ce înseamnă ea, împinge o anumită chestiune către una din limitele sale. Ea este mereu încercată de abuzuri și violențe.”²

Într-un capitol dedicat „situației filosofiei astăzi”, autorul îngroașă această idee: „filosofia ori este radicală, ori nu este deloc.”³ Rolul „critic” al filosofiei este decisiv; ea observă precaritățile și vulnerabilitățile lumii, multiplicând rizomatic interogațiile, fără a spera să obțină rezoluții

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

² Ștefan Afloroaei, *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, Iași, Polirom, 1997, p. 27.

³ *Ibidem*, p. 157.

tranzante și definitive. Dacă propune în plus căi de „edificare” personală sau devine un „mod de viață”, filosofia se dovedește „practică”, utilă, oferind formule de echilibru sau chiar de „împlinire” în plan existențial.

2. *Tentația limitei și a negativului*. Întâlnești la Ștefan Afloroaei o predilecție de a aborda subiecte neconvenționale, de a explora trasee aporetice sau cu parfum de paradox, de a tona mai curând acele „fundături” ale gândirii situate în regimul negativului (transcendența negativă, neființa, rațiunea negativă, raționalitatea nerațională, lumea pe dos, neantul, răul, nebunia, diavolul, geniul rău, absurdul, eșecul, non-sensul, abisul...), așa cum va face în *Ipostaze ale rațiunii negative* (1991).⁴ Multe din motivele abordate în această carte explorează limitele rațiunii, locurile în care aceasta întâlnește obstacole epistemice greu de trecut. O confirmă chiar unele din titlurile anunțate: *Întoarcerea la aporetică*⁵, *Dincolo și dincoace de opoziții*⁶, *Raționalitate și lipsă de raționalitate a rațiunii*⁷, *Dincolo de critica rațională a rațiunii*⁸, *Drumuri către un logos cu totul altfel*.⁹ Exigența unei priviri orientate *altfel*, care să împrăspăteze reflecția filosofică, este formulată explicit, fie în scurte eșantioane discursive („simțim nevoia să privim altfel lucrurile și lumea... Căutăm într-o măsură să gândim altfel, să urmărim o altă interpretare față în față cu celălalt”)¹⁰, fie în chiar titluri de cărți (*Privind altfel lumea celor absurde*)¹¹.

Întâmplare și destin, cartea apărută în 1993, evocă apăsător, pe urmele lui Hegel, „puterea imensă a negativului”, din care reiese că filosofia a ignorat sistematic latura nocturnă, contradictorie și dilematică a ființei.¹² Negativitatea funcționează fie ca destrucție, fie ca necesară subversiune în cuprinsul existenței, ca principiu de alteritate și diferență, ca disoluție a timpului, „determinând existentul în chiar ființa sa”¹³. Deși cu o pondere importantă în economia celor ce sunt, ipostazele *Nu-ului* și ale negației au primit rareori atenția și considerația meritate. În această

⁴ Ștefan Afloroaei, *Ipostaze ale rațiunii negative. Scenarii istorico-simbolice*, București, Editura Științifică, 1991.

⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁶ *Ibidem*, p. 161.

⁷ *Ibidem*, p. 246.

⁸ *Ibidem*, p. 252.

⁹ *Ibidem*, p. 262.

¹⁰ Ștefan Afloroaei (coord.), *Alternative hermeneutice*, Iași, Editura Cantes, 1999, p. 17.

¹¹ Ștefan Afloroaei, *Privind altfel lumea celor absurde*, București, Humanitas, 2013.

¹² Ștefan Afloroaei, *Întâmplare și destin*, Iași, Editura Institutul European, 1993, p. 12.

¹³ Ștefan Afloroaei, *Lumea ca reprezentare a celui alt*, Iași, Editura Institutul European, 1994, p. 15.

generoasă circumscriere tematică, metafizică, hermeneutică, fenomenologia își vor găsi ample posibilități de exersare.

3. *Filosofia ca „fabulă”*. Stilistica practică de Ștefan Afloroaei este una de factură narativă sau literară. O atare opțiune pare susținută de cel puțin două referințe: Descartes și Nietzsche. Descartes își concepe *Discursul* ca pe o „istorie” sau o „fabulă”, pentru ca în felul acesta lucrurile să fie descrise într-un mod cât mai plăcut.¹⁴ „Fabula” este narațiune, construcție de natură epică; ea convertește în fapt conceptele abstracte în imagini și cuvinte familiare, imediat accesibile. Se profilează astfel un regim stilistic personalizat, circumscris mai curând eseului filosofic, în care scriitura se distanțează de sobrietatea și austeritatea tratatului riguros. Descartes recursese la „idei-imagini”, la metafore care facilitează și argumentarea și înțelegerea. Corpul, bunăoară, este descris ca o mașinărie sau ca un ceasornic ale cărui piese sunt asamblate și îmbinate perfect; sufletul și corpul sunt în același raport precum „corăbierul pe corabie”.

Nietzsche, la rândul-i, descrie istoria filosofiei ca pe o „anecdotală speculativă”. Scrierile sale înfățișează filosofia ca „epopee sau ca proză cu inițieri și intrigi, ispite și dueluri, drumuri prin pădure, întâmplări și personaje (Ideea, Rațiunea, *Ego*-ul, Voința...). Este o formulă ce deține, cum ne dăm seama, o latură plastică, vizuală, o filosofie a ceva ce până la urmă se poate vedea și povesti... Cu alte cuvinte, această filosofie reface, pentru uzul celor mulți, episodul întrupării, în variantă filosofică”.¹⁵ Atașamentul filosofului ieșean față de Nietzsche este vizibil nu neapărat în ordinea stilului sau a construcției discursive, cât mai ales în privința perspectivei de lucru sau a manierei curajoase de a deconstrui ideile „gata-făcute” și prejudecățile adânc înrădăcinate.

La Ștefan Afloroaei, temele și motivele abordate se distribuie rizomatic, iar textele au alura unui labirint prietenos, în care plăcerea „pierderii” sau a rătăcirii pare a fi singura justificare. În logica expozitivă a filosofului, recursul la imagini și imaginație revine frecvent, lăsând impresia că ideile se „văd”, se „arată” în dinamica lor privitorului atent. Subiectivitatea celui care percepe lucrurile cu sensibilitate și discernământ este esențială. „Fabula” spune povestea lumii, a omului și a sinelui. Lumea este aidoma unei „scene”, a unui „teatru” – de aici și sensul „dramatic” sau „dramaturgic” al întâmplărilor din lumea spiritului, populată cu decoruri, actori, regizori, personaje, roluri, puneri în scenă, replici, schimburi de priviri „dejucate” și decodificate subtil.

¹⁴ *Ipostaze ale rațiunii negative*, pp. 29 sq.

¹⁵ *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, p. 28.

De cele mai multe ori, autorul aduce în atenție figura „celuilalt”, a spectatorului sau privitorului, „cel ce-al treilea”, indispensabil în construcția argumentării. Cine este acesta? Un *altul* venit aparent „din afară” și perceput ca „străin”, acela care se insinuează voluntar în „jocul” ideilor, justificând și tensionând drama.¹⁶ Străinul nu trebuie căutat întotdeauna prea departe. Autorul recurge mai curând la o strategie discursivă de inspirație socratico-platoniciană, prin care adevărul se obține fie din schimbul de replici al personajelor, fie prin disponibilitate confesivă sau dialog cu sine. „E necesar, în fond, să facem loc străinului în percepția și judecata noastră, atât măcar cât ne stă nouă cu puțință. Omul dispune de această fantastică posibilitate a dedublării sale, el se poate vedea deopotrivă ca judecător și acuzat, stăpânit de sine și nu mai puțin străin lui însuși... Dacă vom avea puterea să ne judecăm pe noi ca și cum ne-am fi nouă înșine străini, am obține o altă imagine cu privire la ceea ce într-adevăr suntem.”¹⁷

Cunoașterea lumii și cunoașterea de sine se presupun și se condiționează mutual. „Circularitatea” este valabilă și atunci când căutăm să înțelegem lumi, culturi și mentalități diferite de cele cu care suntem obișnuiți: „Dacă noi nu am fi în stare să percepem – și deopotrivă să luăm seamă – ceea ce ne este străin, un alt mod de a gândi sau o altă lume istorică decât cea în care trăim, atunci nu am înțelege ceea ce se întâmplă cu noi”.¹⁸ Într-o atare perspectivă speculativă, filosoful ieșean reușește să pună în cumpănă, inspirat, conceptul și metafora, ideea și imaginea, conferind discursului o amprentă personală, inconfundabilă.

4. *Plasticitatea și „vizibilitatea” ideilor.* Una din notele distinctive ale scriiturii practicate de Ștefan Afloroaei este altoiul inspirat dintre concept și imagine. Planul narativ nu este despărțit de cel vizual. Autorul recurge frecvent la exemple, pilde, simboluri, pentru a-l conduce pe cititor într-o arie a reprezentărilor familiare. Rolul imaginii este acela de a simplifica și clarifica lucrurile. „Când privești o imagine, o anume înțelegere este la lucru de la bun început. Ea este într-un fel prealabilă, însă aceasta nu înseamnă că felul de a vedea și ceea ce vezi sunt de la sine înțelese... Doar că mintea omenească știe să complice la nesfârșit unele stări de lucruri”.¹⁹ Imaginile mentale, proiecțiile vizuale, reprezentările,

¹⁶ *Ipostaze ale rațiunii negative*, p. 92.

¹⁷ *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, p. 8.

¹⁸ Ștefan Afloroaei (coord.), *Limite ale interpretării*, Iași, Editura Fundației Axis, 2001, p. 126.

¹⁹ *Privind altfel lumea celor absurde*, p. 25.

chiar și „viziunile” survin frecvent în dinamica gândirii, ușurând de cele mai multe ori înțelegerea. „Spre a fi acceptată sau respinsă, ideea sensului trebuie în prealabil «văzută», surprinsă intuitiv, oricât de greu apare uneori acest lucru. Nu cumva tocmai asemenea imagini fac ideea cât de cât inteligibilă”²⁰

Într-un text intitulat *Idei și imagini speculative*²¹, autorul consideră că „în fond, întrebările sau ideile pe care le numim metafizice nu sunt niciodată abstracte. Limbajul lor nu este pur conceptual... Gândirea nu operează doar cu concepte, întrucât în spatele acestora sau acolo unde ele se dovedesc dificile intervin cele mai neașteptate imagini și reprezentări... Iar unele imagini și reprezentări ajung astfel să capete în chip neașteptat un caracter speculativ de excepție”²². Hegel, bunăoară, în *Prelegeri de filosofia istoriei*, vorbea despre „marele covor al istoriei universale” întins în fața noastră, în care ideile sunt „urzeala”, iar pasiunile omenești „bătătura”, făcând trimitere la istoria universală ca discurs („textura” istoriei), dar și la istoria discursului ca atare, în care „ocultarea și deciptarea textului apar ca operații ce nu pot fi separate”²³.

Aceași idee este nuanțată în *Despre simțul vieții*, unde consideră că „imaginile rămân indispensabile minții omenești, atât pentru caracterul lor intuitiv, sensibil, cât și pentru neobișnuita lor «dinamică» și inventivitate. Jocul lor e profund ambiguu, reușesc în același timp să clarifice și să oculteze, să dea la iveală și să ascundă, să elibereze și să supună”²⁴. Viața, spre exemplu, poate fi „privită” – metaforic vorbind – ca text, cale, carte, călătorie, labirint... O întreagă tradiție, de la Platon încoace, caută să „vizualizeze” și să „dramatizeze” ideile, „umanizând” discursul filosofic, transformându-l de cele mai multe ori în ceva inteligibil, atractiv și plăcut.

5. *Excuse ale filosofiei*. Multe dintre textele lui Ștefan Afloroaei tatonează felul în care ar mai fi cu puțință „ceva nou” în aria speculației filosofice. Formulată de Constantin Noica în scrierile de tinerețe, această exigență este asumată cu precauție, vizând îndeosebi evitarea schemelor și șabloanelor explicative care parazitează ori sabotează gândirea liberă, „viața” propriu-zisă a ideilor, dar și, eventual, găsirea unor trasee

²⁰ Ștefan Afloroaei, *Despre simțul vieții. Întrebări, perplexități, credințe*, Iași, Polirom, 2021, p. 78.

²¹ Ștefan Afloroaei, *Metafizica noastră de toate zilele*, București, Humanitas, 2008, p. 175.

²² *Ibidem*, p. 252.

²³ *Ipostaze ale rațiunii negative*, p. 228.

²⁴ *Despre simțul vieții*, p. 73.

alternative celor utilizate în exces. De aici și preocuparea constantă de a interpreta și înțelege semnificația evenimentelor pe care le cunoaștem sau experimentăm nemijlocit.

După sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, aservirea ideologică a filosofiei în multe din țările Estului european a avut efecte monstruoase. Între altele, instrumentalizarea acesteia în direcții care deturnau atenția de la sensurile vechi, originare, dar și de la motivele care îi justificau prezența sau utilitatea în discursul public. Învățământul filosofic a avut de suferit, cum și percepția corectă sau rezonabilă a efortului speculativ, denunțat adesea ca fiind „gratuit” ori „suspect”. Odată cu accesul într-un nou eon, al democrației și libertății, un optimism moderat a substituit deopotrivă scepticismul și fatalismul multora în privința șanselor de primenire.

Pentru filosofi, anii '90 au creat oportunitatea de a reășeza disciplina gândirii libere și a exercițiului critic în albia firească. Recuperarea sensurilor veritabile ale discursului filosofic, ocultate preț de câteva decenii prin uzură ideologică, trecea drept prioritară. Într-un studiu intitulat *Cenzura în spațiul filosofiei*, Ștefan Afloroaei consideră marxismul drept „prima formă de ideologie din istoria noastră modernă care a interzis orice formă liberă de filosofie”.²⁵ Interpretarea unică, totalitară, impusă altora sub presiunea forței, constituie modelul cenzurii ca *Diktat*. Uneori, paradoxal, cenzura filosofiei s-a făcut „cu ajutorul filosofiei înseși”. Vorbim despre filosofia aservită, obedientă și complice diverselor regimuri politice, de „filosofia care intră în serviciul puterii”. Precarul statut acordat filosofiei printre formele culturii reclama o altfel de poziționare. De aici și abordările menite să investigheze noile posibilități.

Ce anume îndepărtează filosofia de la propria natură și de finalitățile inerente? Autorul identifică și denunță mai întâi principalele „excese ale filosofiei”. Între acestea, asumarea unei perspective prea ample, care presupune a face filosofie generală („A fi profesor de filosofie, dar nu un profesor dezabuzat, oarecare, ci unul care întruchipează tehnica scolastică a acestei discipline, cu aer savant și cu autoritate academică, un profesor-instituție, un manual viu, vorbitor, a fi profesor de filosofie și a nu face filosofie generală apare pentru mulți dintre noi ca o adevărată contradicție în termeni”).²⁶ Pe de altă parte, excesivă pare a fi și orientarea filosofiei către finalități soteriologice, transformarea ei într-un discurs afectat, patetic, propunând vagi soluții de salvare sau de mântuire („Mulți

²⁵ Ștefan Afloroaei (coord.), *Interpretare și ideologie*, Iași, Editura Fundației Axis, 2002, p. 264.

²⁶ *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, p. 28.

dintre cei care vorbesc despre înțelepciunea filosofiei și despre putere ei de înălțare nu fac decât să reia un loc comun, vechi de când lumea, anost și plicticos, a cărui semnificație greacă, în speță presocratică, a devenit pentru noi atemporală și superfluă²⁷). O atare intenție se impune acolo unde „conceptul este suficient de slab”, făcând loc unor percepții și interpretări exaltate sau triumfaliste. Astfel de preluări și interpretări abuzive au alterat și vulnerabilizat în fapt filosofia.

6. *Filosofia ca mod de viață*. Există o formă a filosofiei pe care profesorul ieșean ar socoti-o mai apropiată de așteptările sale, sau pe care o privilegiază într-un chip explicit? Un posibil răspuns găsim în studiul despre *Condiția discipolatului în filosofie*. Aici, Ștefan Afloroaei notează că anumite intervale istorice, precum secolele elenistice, ca și cele ale gândirii patristice, apoi intervalul romantic și cel în care se practică o mai extinsă *Lebensphilosophie*, pot fi invocate în favoarea unui mod „practic” de a face filosofie. Ar fi perioadele când aceasta caută să edifice, să privilegieze acele experiențe care aduc un spor de înțelegere de sine, dar și a lumii din care omul face parte. „Prin intenționalitatea ei de fond, filosofia încearcă să inițieze într-un anumit mod de viață. A face filosofie echivalează, în anumite epoci, cu a participa la un scenariu paideic sau chiar inițiativ. Tocmai când filosofia este recunoscută ca o formă de viață, ea își află o întrupare sigură, un corp viu, personal: lupta pentru o idee seamănă în multe privințe cu lupta pentru existență.”²⁸

Există însă mai multe feluri de a face filosofie. Uneori istoria și geografia determină formule distincte de exersare a speculației filosofice. Diferențele se văd, de pildă, la nivelul unor spații culturale, în care particularitățile sunt determinate de anumite date prealabile, presupuziții și prejudecăți cristalizate în forma unor tradiții și mentalități distincte. Pentru maniera occidentală de a filosofa, „emblematică” par a fi trei nume: Descartes, Kant, Husserl, fiecare dintre ei mizând pe exigența unei filosofii calchiate pe tiparul științei. „Trei nume îmi par emblematic pentru modul occidental de a face filosofie: Descartes, Kant, Husserl. Cu fiecare dintre ei, filosofia a fost raportată constant la științe, îndeosebi la matematici... Or idealul propus de aceste științe îl constituie ceea ce s-a numit în latină *mathesis universalis*. Mai târziu, prin Leibniz și Wolf, ea se determină ca o *scientia universalis*.”²⁹ De aici și o predispoziție a filosofiei occidentale pentru logică și formalism, susținută de un cult al metodei și al disciplinei

²⁷ *Ibidem*, p. 29.

²⁸ *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, p. 142.

²⁹ *Ibidem*, p. 16

aplicate riguros, model care nu se regăsește cu evidență și în Estul european.

7. *Identitate și diferențe.* Cercetarea alterității și a diferenței este posibilă și la nivelul „paradigmelor” configurate cu o anume evidență. Ștefan Afloroaei consideră cu totul îndreptățită o cercetare în care să se analizeze posibilitatea de a identifica un „specific” al filosofiei la Estul Europei și, eventual, de a-i descrie „semnele” distinctive în economia unei tradiții venerabile, inaugurate de greci, continuate în Bizanț și distribuite mai apoi în alte direcții. Filosoful ieșean caută să demonstreze existența unui mod „răsăritean” de a face filosofie. Socotit o „convenție” necesară, termenul ca atare este utilizat cu oarecare ambiguitate. Exclue din start o percepție strict regională, care l-ar echivala cu ceea ce numim spațiu oriental sau balcanic. Pe de altă parte, nu pare a avea o circumscriere strict geografică, întrucât Estul Europei este o realitate spațială de mai largă extensie, cu totul neomogenă din punct de vedere politic, lingvistic, mental, cultural și religios. „Estul numește o zonă limită a omului european, acel intermندیu care s-a deplasat mereu într-o parte sau alta.”³⁰ Spațiul răsăritean ar fi, în fapt, unul de tranziție, venind însă cu alte date istorice și mentale, familiare mai degrabă lumii ortodoxe. „În acest spațiu a conservat o anumită prevalență simbolică tocmai cultura greacă, mai târziu în varianta ei bizantină. Experiența religioasă a omului de aici este dominată de gândirea patristică și de trăirea nemijlocită, mistică, a faptului creației... Omul acestui spațiu cultivă cu precădere un alt gen de experiență filosofică...”³¹

Aici, încă de la începutul primului mileniu creștin (secolele XI-XIII) s-ar fi remarcat autori precum Mihail Pselos, Ioan Italos, Sotirih Panteugenēs, Nichifor Vlemides, apoi Grigorie Palama, Nicolae Cabasila, Teofil Coridaleu, Meletie din Arta, Nicodim Aghioritul... La noi, secolul al XVIII-lea a impus figuri ilustre de gânditori, de felul unor Dimitrie Cantemir, Samuil Micu, Eufrosin Poteca, Ion Heliade Rădulescu..., care au contribuit la formarea unui profil distinct al culturii autohtone.

Urmărind îndeaproape logica argumentelor, ai putea crede că Ștefan Afloroaei se regăsește ori simpatizează cu ceea ce socoate a fi „spațiu” și „spirit răsăritean”. Tocmai în această parte de lume, „este serios privilegiată relația filosofiei cu cercetarea istoriei și cu situația ca atare a omului”, cercetare gândită și delimitată puțin altfel decât în spațiul occidental, fără acea rigoare aptă să o aducă în analogie cu științele naturii.

³⁰ *Ibidem*, p. 10

³¹ *Ibidem*, p. 17

Filosofia nu mai este înțeleasă aici ca *tehné* sau ca metodă, ci mai curând ca o reflecție asupra edificării de sine a omului. Discursul ei mizează pe sensul moral sau anagogic al enunțului, pe înțelesul său edificator. Paradigma de gândire la care filosofia își caută acces nu mai este acum una deductivă sau analitico-experimentală, ci una comprehensivă. Nu întâmplător, un loc însemnat va pretinde aici *meditația* ca atare sau, cu un termen aproximativ, reflecția liberă, ... aidoma meditației practicate de stoici... Ea are un caracter pregătitor, preparativ, și exact în acest sens cred că trebuie văzută ca exercițiu filosofic distinct. Totul se întâmplă ca și cum stoicismul târziu, învins în concurența sa cu teologia creștină și cu metafizica de inspirație aristotelică, își va lua revanșa prin meditația unor autori din Estul Europei. Am putea crede că în spațiul răsăritean domină filosofia practică și nu cea teoretică... *Dar lucrurile nu stau deloc așa...* (s.n. P.B.).³²

Dacă s-ar schematiza și simplifica lucrurile, s-ar putea spune că în Occident, filosofia survine ca „tehnică” a conceptului, iar în Răsărit ca „meditație”, ca *praeparatio*, încurajând un discurs de tip pasional, asociat unei terapeutici deopotrivă personală și istorică a omului. Însă această delimitare, crede autorul, *se dovedește a fi de la un punct încolo falsă* (s.n. P.B): „în măsura în care există diferențe, acestea nu dețin nici un fel de puritate, întrucât nu separă cele două moduri de a face filosofie. Ci se regăsesc, deși inegal, în ambele zone de spiritualitate”.³³ „Metafizica acestui spațiu european nu s-a îndepărtat niciodată... de acele date ce privesc situația istorică a omului. Ea a tematizat... faptul căderii și al edificării de sine, al «împăcării cu lumea» și deopotrivă al modului personal de prezență. Cu această nouă explicitare, metafizica răsăriteană se apropie neașteptat de mult de discursul filosofiei practice și de cel al teologiei... Ca și experiența religioasă, cea metafizică deține o intenție soteriologică”³⁴. Autorul activează o hermeneutică a prudenței, evitând cu premeditare poziționarea la vreo extremă sau alta. În privința demersului comparativ asumat, vorbește nu despre falii sau diferențe care separă ireconciliabil două lumi sau două tipuri de experiențe culturale, ci despre „două fețe ale aceleiași experiențe a gândirii, proprii dintotdeauna omului european”.³⁵

Putem identifica și în cultura autohtonă „mărci ale gândirii răsăritene”. Sunt analizați autori preocupați de sesizarea elementelor

³² *Ibidem*, p. 20.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 21.

³⁵ *Ibidem*, p. 20.

caracteristice sau definiții ale acestui spațiu (Blaga, Ion Petrovici, Mircea Vulcănescu, Nae Ionescu, Băncilă, Noica, Mircea Eliade, Sergiu Al-George, Culianu), atașați (inegal, e drept) unei „hermeneutici a formelor simbolice”, interesată între altele și de problema „specificului” românesc.

8. *Alternative hermeneutice*. În mai multe locuri, Ștefan Afloroaei vorbește despre miza hermeneutică a filosofiei: „Filosofia a fost și este o formă de comprehensiune, de înțelegere”, „filosofia înseamnă gândire comprehensivă, înțelegere a unui fenomen sau a unei idei”.³⁶ Rolul interpretului este să resemnifice datele prelabile, să caute „alternative” la rezoluțiile deja existente. „Cuvântul alternativă... este folosit atunci când se numesc posibile soluții la opozițiile crude și perfide ale timpului deja traversat (alternativă ideologică, culturală...). Ideea alternativei presupune sigur survenirea a ceva cu totul diferit. Doar că acest lucru devine posibil prin aceea că în fața noastră drumul însuși se bifurcă – și se deschid căi distincte ale vieții istorice și deopotrivă ale înțelegerii de sine. Aceste căi doar împreună duc într-adevăr mai departe.”³⁷

Într-un alt text, Ștefan Afloroaei vorbește despre „transformarea hermeneutică a filosofiei”, dar și despre natura non-metodologică a hermeneuticii.³⁸ „Din punctul meu de vedere, hermeneutica nu este în definitiv o metodă, adică o tehnică într-un fel comună unor investigații istorice, antropologice sau de alt fel. Eu nu o percep ca pe o metodă... În nici un caz ea nu poate fi situată alături de metoda semiotică sau de cea structuralistă.”³⁹ Ca și H.-G. Gadamer, cel din *Adevăr și metodă*, filosoful ieșean aderă la un înțeles „filosofic” al hermeneuticii: „A distinge între filosofie și hermeneutică mi se pare absolut inutil sau riscant. Filosofia hermeneutică și hermeneutica filosofică anunță, până la urmă, același lucru”.⁴⁰

În privința tendințelor evolutive ale disciplinei în discuție, Ștefan Afloroaei deosebește „hermeneutica sensului”, care ar fi dominat lumea modernă până la Nietzsche sau Dilthey, de o „hermeneutică a prelabilului”, a condițiilor de posibilitate pentru ceea ce înseamnă sens sau non-sens. Or, tocmai aceasta din urmă pare să caracterizeze gândirea occidentală a secolului în care ne aflăm.⁴¹ În privința tipului de interpretare

³⁶ *Ibidem*, pp. 204-205.

³⁷ *Alternative hermeneutice*, p. 15.

³⁸ *Cum este posibilă filosofia în Estul Europei*, pp. 192 sq.

³⁹ *Ibidem*, p. 207.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 209.

⁴¹ *Ibidem*, p. 208.